

Gyalogostörténetek

melyeknek egyik főszereplője Baka István alias Sztjepan Sztjepanovics Pehotnij

A Művészről szóló apró történetek elárulnak egy apró titkot, amelyet már a középkori legendák is tudtak, hogy az egyéniség egyéniség – s mint ilyen, nem különbözik tőlünk. Mi is azok, olyanok vagyunk, csak ez éppen ebből a szögből nem látszik. Egy francia aforizma fogalmazza meg: semmi sem idegen tőlem, ami emberi. Ha a másik embert akarjuk megérteni, akkor annak minden megnyilvánulására figyelnünk kell. A következő kis történetnek Baka István áll a középpontjában. A Somogyi-könyvtár nyilvántartásában szerepelnek azok az írások, amelyek a költő életművével foglalkoznak. Én azt az embert próbálom bemutatni – elfoglaltan, hiszen saját szemszögemből –, akit én ismertem. Lehet, hogy ezek az anekdoták nem lesznek jellemzőek, lehet, hogy túl személyesek lesznek – s nem fogom tudni érzékeltetni sem a főszereplő fontosságát – ám Tinódival elmondhatom: az mi keveset írtam, mind igazat írtam.

Bakával először 1979-ben találkoztam, közelebről nem tudom, hogy mikor. Zalán Tibor, aki akkor még szobatársam volt, kettőnkét kért meg egy kis munkára: Belányi Gyurit – akitől tudtam, hogy szintén versel – s engem. A melő jelentése a Retek utca tájékán tisztázódott: Bakáéknak kellett segíteni, akik akkortájt döntöttek úgy, hogy valószínűleg hosszabb szegedi létre kell berendezkedniük, s valamilyen szobabútor vásároltak. Tudtam róla, de nem ilyennek képzeltem a költőt: nagyjából egyforma magasak voltunk, de az ő százhetven centijéhez inkább nyolcvan kiló társult. Négyen sem voltunk olyan erőben, mint két szállítómunkás, s annyit küszködünk a cipeléssel, hogy sem akkor sem most nem tudom: hanyadik emeletre is vittük. István egyszerre volt Tündétől, a feleségtől is noszogatót házigazda – csak úgy csengtek a sörösüvegek – és hórúkk-ember – má is előttem az igazsággolt a pólóján. Végig azon gondolkoztam (még a kintál italból is kevesebbet ittam), hogy hogyan is van ez: itt van egy nemzedék nagy költője, én együtt cipelem vele az ágyat (meg még két költővel), s az irodalom helyett az emelés fogásait tárgyaljuk, valamint emlékeinket bányászuk elő, a korábbi nagy cipéléseket.

Eltelt négy év. 1982-től a Vedresben tanítottam, s rászoktam arra, hogy lyukasórájmban részint a Hangoskönyvtárba, részint a Gyerekkönyvtárba járok. A Gyerekkönyvtár fedett gangszerről folyosójának a mélyén volt a Kincskereső szerkesztősége. Lassan cserkésztem be, s Pista bátorításával kerültem beljebb a mindig komolyzenében rezgő pipafüstös szobába. „Csak akkor tudok dolgozni, ha komolyzenét hallgatok. A saját írógépkegőgőm megfér vele, a szomszédét elfedi.” Otthon hang- és hőszigetelt tapétával fedte panelszobáját, de a szomszédokon nem fogott ki, a levegő pedig elviselhetetlenül száraz lett. „Végül is, Szegeden csak itt, a szerkesztőségben

tudok dolgozni! (S már Bakó András hangját hallok...)”

Újabb öt év telt el, amikor a fordítások mellett (övéi és enyéim mellett) szóba kerültek Baka alkotásai is. Olvastam addig is költeményeit, de valahogy nem mertem vele róluuk beszélni – túl mesterkéltnak éreztem volna (?). Az alkalmat részint az Ady-, részint a Vörösmarty-évokációra épülő versei adták, s arra próbáltam rávenni, hogy jöjjön el a Vedresbe rendhagyó irodalomórát tartani. Megcsillant a szemüvege, s hitelen mesélni kezdett. Szóba került, hogy több szegedi középiskolából kitiltották, hogy a Magyar Rádióba nem léphet be (művei sem szerepelhetnek az irodalmi műsorokban). Értetlenül hallgattam, hiszen Baka verseit sem akkor, sem most nem tekintetem a „kemény” politikai ellenzék megnyilatkozásának. Baka olyan kérdésekről írt, amelyekhez a bornírt politikizálás túl kevés volt, hogy akár viszonyításként is számba jöhessen. Ekkor kezdődtek meg – az óra előkészítéseként – az opuszokról való beszélgetések, amelyeket később magam is felhasználtam a műveiről szóló írásokban. Baka vonakodó volt, ha az értékelésre terelődött a szó, a „technikai” kérdésekben diplomámra és tanári gyakorlatomra hivatkozott. Akkor nyílt meg, ha sikerült az élményvilágra terelnem a szót: nem a vers magyarázatát adta, hanem azokat az ismereteket, amelyeknek bogaira kötötte a vers hálóját.

A Vedresben végül nem jött össze az óra, költözött a szerkesztőség, magam is iskolát váltottam. A Deákba aztán sikerült kicsalni Istvánt, 1989. február 3-án tartott órát kedvelt költőjéről: Vörösmartyról. A gimnáziumi könyvtárban alakítottunk ki egy zugot a felsőztálynyi harmadikosnak, föl is vettük videóra az órát. Pista beledült, közben rostos ivólét kortyolt, eszébe jutottak a szekszárdi napok – gimnazista és kezdő tanári éve –, s annyira érezte a tanítási órát, hogy még a csöngetést is kitalálta (akkor

nem hallatszott be még a könyvtárba). Azt hiszem, hogy a nosztalgia is közrejátszott a sikerben – bár a Kincskereső-táborokban tartott előadásai is bizonyították: jó tanár lehetett volna. (Jut eszembe, hogy az utóbbi években az egyetem is fölismerete képességeit – így lett belőle meghívott vendégként egy speciális kollégium vezetője.)

Az 1990-es év nem a legjobban kezdődött: Pista lemondta az Ady-órát, viszont a tavaszon kimerítő beszélgetéseket folytattunk elbeszéléseinek háttéréről és a Beavatások című kötetének szerkesztési elveiről. S őszre megtörtént az átütés: belement abba, hogy a stilisztikai témazárónak az ő versei adják a példákat. Persze, meg kell vallanom, hogy utólag értesíttem csak arról, hogy ilyen formában lett harmadikos kötelező anyagga – ő pedig elkérte a témazáró kérdéseit és értékelését, egy ideig hallgatott, majd áldását adta rá. (Azt azért nem kötötte az orrára, hogy verselemzés-téma is szokott lenni.)

1991. január 22-én Pista ismét lemondta az az évi Ady-órát, majd egy fordítás-műhely ötletét ismertette (Hiddeg Antalnak ugyanis nem tetszettek észt versfordításaim). Nem csupán vizsgálásról volt szó. A Palánk fagyizóra ki-kinézegető költő szóba hozta az észt költők antológiájának a tervét. Hosszan részletezte annak esetleges előnyeit, már-már konkrét tervekkel állt elő. Azt hiszem, Kormos István lehetett ilyen a Móránál: pontosan tudta, hogy amit javasol, nem a jószándékunk hiánya miatt nem valósulhat meg. A munka tehát nem jött össze, pedig a pénzre égetően szüksége lett volna, hiszen az Európa mérsékelte az orosz nyelvű kiadványokat.

Apróság. Egy hét múlva kaptam másolásra a Farkasok órája című új kötetének gép-kéziratát. A gondosan rendbetett, megszámozott lapok – ha a vers folytatódott, akkor fönt zárójelben jelezte a címet (micsoda szedői lehettek) – azt az embert mutatták, aki

semmit nem bír a véletlenre. A map-pa belső oldalán ezeket a sorokat találtam

„88 – válogatott
+ 17 – új könyv (aláhúzva)
105 (aláhúzva) jelenleg
tehát
105 versem van”.

Talán az egyetlen bizonyítási alkalom arra, hogy Baka is számon tartja önmagát. (Ismereteim szerint Ilia Mihály tanár úr birtokában van a legteljesebb Baka-gépirat gyűjtemény!)

A szerkesztőségi szobában mindig volt valami érdekes. A Szekszárdi miséhez kapcsolódó milleneumi hőlgéballonos városképnéző korabeli reklámlaplakájának másolata, vagy az Én, Thézeusz Ada-csokoládéjának a papírja, mágikus rózsasabsztrahálási eljárás leírása, egy labirintus vagy egy nyúl nagyságú szarvas képe. A kispasztikák közül egy angyal ragadta meg a belépő figyelmet, egy orosz szuvenir hamutartó – a könyvespolcon pedig munkakönyvek, melyeknek egy részét más kölcsönözte ki Bakának a könyvtárból. A tárgyak közül valamire mindig szükség volt, valamelyik belekerült a születő művekbe.

1991. március 29-én Baka felhívott otthon: bemennék-e a szerkesztőségbe. Ott találtam Szöke Katit is, s István – kicsit monoton hangon – felolvasta az egyik Sz. Pehotnij-verseket. Jó fordításnak találtam, s faggatni kezdtem a költőről. Kati tovább bírta, Pista viszont szakállába mosolyogva vallotta be: Pehotnij – lovatlan, annyi mint gyalogos... innen már magam is tudtam a választ. A gratulációra nem maradt idő, mert előkerültek a Yorick-ciklus versei is. (Ma már több füzetnyi Pehotnij-vers olvasható.)

1991. május 21-én Baka-estet vezettem az Ifjúsági Házban a Beavatások című újabb kötetéről. Akkor lettem ideges, amikor megpillantottam a nézők között Vörös Lászlót és Olasz Sándort – ismerem én annyira a mai irodalmat és Bakát? Aztán szerencsére ott voltak a diákjaim és kollégáim, így a hazai pálya, s minden fényesen sikerült (később még kritikámat is közölte a Tiszatáj). Egyébként szemmel láthatóan Baka élvezte a műsort – a közönség volt olyan, vagy az én esetlenségem?

Az 1991-es esztendőben tornászta föl a nyereséget a lottó százmillió fölé. Akkor nyitottam be a szerkesztőségbe, mikor Pista Dárvasi laciával tervezte, hogy a megjárásztott közös szelvényen nyert százmillióból milyen lapot is szerkeszsenek. Havilap vagy hetilap legyen, kiket hívnak meg, milyen profilt alakítsanak ki... – Azóta sincs folyóiratuk.

Majd egy évig Bakát nyúztam: rájártottam egy kicsit Földessyre, ugyanis információkat gyűjtöttem feleségem akadémiai pályázatához. Kicsit sokallhatta is – Darvasi László tárcája erre utalt – viszont kaptam tőle – ritka ajándék – frásos kommentárt ciklusaihoz, s közben rájöttem, Homérosz is alszik: Fortinbras nem svéd, hanem norvég, mérgezett kendő pedig még a

Hamlet-mondában sincs; s így lesz kelet-európai, magyar a Yorick monológiái. Egy ízben még szemétkosarat is ürtettem, itt lettem meg rontott verskézirát: (Mint vámpír...). Később István megörült, hogy mégis megvan – utaltam ugyanis a verskezdeményre egy dolgozatban –, elkérte, s némi csiszolás után szonetté formálta. Azért jó volt, hogy olvashattam készülő verseit, fordításait – bár tanácsot, véleményt nem várt, de meghallgatta, nem udvariasságból, amit mondtam.

Lehet, hogy Pistát meghatározta szorgoskodásom, egy alkalommal meghívott Szekszárdra – Mészöly, Babits és Garay városába. – Látni kell! – Egészen tüzebe jött, terveztük, hogy hova menjünk, mit nézzünk meg – kiselőadást tartott szülővárosáról, s egyszerre lefoszlottak az irodalmi vonások az elbeszélések és kisregények helyszínéről, és kisvárossá tárgult a füstös szerkesztőségi szoba: Szekszárd az 1960-as évek első felében. Kijulltok a Baka-időből, mert mindig későbbre toldók, hogy együtt járjuk be a Halálfiából ismeretes utcákat, a szülőhegyre vezető dűlőutakat, a kiskocsmákat és az alma matert.

Októberben kéhez kaptam az igazán fiatalkori verseket, meg egy fényképes Kortárs-számot. Nézem a képet, a bemutatkozó költő érettségi képét, és olvasom a műveket: félelmetes a fiatalok hite és magabiztossága – valahogy hiányzik Istvánból; 44 éves. Azt hiszem, hogy István csalódott ember: többet várt volna az élettől, több szerencsét, több esélyt, főpítő teret a szárnyaláshoz. Alakja földhözköttöttebb, nehezebben viseli a hétköznapi bántásait – vagy öntudatosabb? A szeme azonos a régivel, már a kamazsokori versekben is ott van a formaérzékenység és -igényesség.

A Farkasok órája kötetének megjelenése után – mellesleg jegyzem meg, hogy egy diákomnak sikerült rávenni a címadó vers elemzésére – Baka örvendője és félig elhúve újságolta, hogy Pehotnij ismét hallat magáról. A februári délután fényében olvasom az újabb versek kéziratát (Társbérleti éj, Im.Kant, Álmatlanság), közben a színházi próbára siető költő csodálkozó szavait hallgatom, aki meglepődött azon, hogy ilyen sokat írt (hallgató költő pedig), s hogy van még benne...

Hosszabb ideje már a Baka-ciklusok izgatnak (szerintem tudatosabban komponálja őket, mint Ady). Hogy ne legyek annyira fárasztó, két tanítvánnyal szálljuk meg a szerkesztőségi orszolánbarlangot. István felvillanyozódik – hogyne, hiszen mindketten tettek oroszról nyelvvizsgát, s részint fogékonyak a helyhez kötődő hangulatra, részint jó ismerői a századvég (19.) filozófiájának, no és fiatalok (és olvassák). Az első konzultációt végigülöm, de már szinte alig van beleszólásom, Pista viszi a szót – van valami varázsa, amivel hat. Aztán a felvételre készülés elviszi a dolgozatokat. Minden nem jöhet be...

1993 áprilisában az ELTE világirodalmi tanszéke szimpoziumot szerve-

zett, melyre Baka kompozíciós elveivel jelentkeztem. Ám a szervezők már a cím alapján elutasították – találya Yorick monológiáit mutattam be (lehet, hogy sokallották Bakát). Azonban ragaszkodom a jelenfethez, hát beleegyeztek. A referátum után a Szülőváros Bácsy Tamás gratulál. Kabdebó Lórinccal pedig arra bátorít, hogy ugyanezeket a vizsgálatokat Nemes Nagy Ágnesnél is végezzem el. Nehéz az embernek, ha vidéki szerzőt választ.

Gyomorszára mért ütsékként ér István május 22-i telefonja. A Yorick monológiáiban és a Bellmann-fordításokban kihívott (?) halál-érzés megtestesült: egy végeredményben rutinvizsgálat gyanús szöveteket talált. Még végig sem gondoltam szavait, már az orvosi kezelők pingpongasztalán fekszik, tíz nap se telik el, s már meg is mútik. Kedve hamarabb visszatér, mint egészsége, sőt már a látogatásokkor képes egyfajta ironizáló-objektív látásra és látásra. A júniusi látogatások el is hitetik velem: minden rendben. Csak később tudom meg, hogy az utókezelések mennyire emberpróbálóak – s hogy István hogy tűri ezeket.

1994 májusában Baka újabb műtéten esik át. Csak az ötödik napon tudok látogatni menni. A II-es kórházban bolyongva keresem – ismerős a labirintus, s már félelmeim támadnak –, amikor a lépcsővel szemben Pistára bukkanok. – Sétálgatok –, mondja – a szobában nehéz. Elnézem: talpon van, erőb, a gyógyulást várja. Szinte hihetetlen, de alig van szabad perce, olyan sok a látogatója (mintha szekszárdizálna Szeged).

Tavaly jelentette meg a Jelenkor kiadó a Szytyepan Pehotnij testamentumát. Ha jól meggondolom, akkor tizenöt éve kellene tudnom, hogy Baka-Pehotnij melyik oldalán van (hiszen tanulni én is tanultam orosz, hála Balázs Mihálynének). Ám érdekes, hogy nem mentem át, úgy tuszkoltak barátaim, ismerőseim és a véletlen a túlsó oldalra. Talán egész Szeged, talán Magyarország kényelmességéből vagy más okból nem vagy nehezen akar(t) átmenni a túloldalra. Pedig Baka immár véglegesen ott van, ott vár, kézen fogja az olvasót (szükség is van a bátorításra) és vezeti, vezeti, néha bulgakovi közvetlenséggel: Utánam, olvasó!

Valójában nem ismertem Istvánt, nem tudom milyen a kapcsolata az irodalmi élet nagyjával és helyi figuráival, nem tudom, milyenek személyes kapcsolatai – hiányzanak is ebből a mozaikképből –, de azt most már bizony tudom, hogy műveinek, hogy életművének a világa ekvivalens a valódival, s ez némi szomorúsággal tölt el: nekem naposabb oldal jutott. Ám a betűk, szavak, mondatok egyszerűen „érnél maradób” emlékművé magasodnak, amelynek az árnyékában elveszhet az emberi gyarlóság.